

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ДУРДАС ГАЛИНА ВАСИЛІВНА

УДК 94: 323.2–055.2](477) «1944/1955»

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ
ЖІНКИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
(СЕРЕДИНА 1940-Х – ПЕРША ПОЛОВИНА 1950-Х РР.)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Тернопіль – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Буяк Богдан Богданович
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
ректор

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Стародубець Галина Миколаївна
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
кафедра всесвітньої історії,
завідувач

кандидат історичних наук, доцент
Попп Руслана Петрівна
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
кафедра історії України,
доцент

Захист відбудеться «10» березня 2021 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.04 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, ауд. 31).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://tnpu.edu.ua> та в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

Автореферат розісланий «9» лютого 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Федорів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку Україна переживає складні та неоднозначні суспільно-політичні трансформації. Демократична перебудова суспільного ладу визначила пріоритетним напрямком державної політики забезпечення рівноправного становища жінок та чоловіків в українському суспільстві. В результаті цього значного розмаху набуло формування державних та громадських структур, які взяли за основу своєї діяльності питання статусу жінок та вирішення гендерної проблеми.

Сьогодення позиціонує вагому роль жінки в українському соціумі крізь призму низки суспільно-політичних, соціальних та економічних змін. Жінки на рівні з чоловіками беруть активну участь у сучасних процесах державотворення, посідають керівні посади у різноманітних структурах та організаціях, представлені у державних органах влади. Їм надається можливість поєднувати функції материнства із реалізацією професійних знань у різних сферах діяльності.

Вивчення специфіки жіночих практик у суспільно-політичній та соціально-економічній сферах західних областей УРСР надає можливість поглянути на ці процеси очима сучасників. Традиція гендерних ролей західноукраїнського регіону суттєво відрізнялася від радянського зразка, тому впровадження там «жіночої політики» сприймалося місцевим населенням неоднозначно. Радянізація краю, масові репресії, національно-визвольний рух – зруйнували звичний життєвий уклад жінок, змусили їх приймати нестандартні рішення, виробити тактику пристосувань та спротиву до нових обставин місця і часу. З цих причин актуальності набувають регіональні дослідження, пов'язані із соціально-економічним та суспільно-політичним становищем жінки на території західних областей Української РСР у середині 1940-х – першій половині 1950-х рр.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідної теми кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Актуальні проблеми історії ХІХ–ХХІ ст.» (номер державної реєстрації 0116U002130).

Мета дисертації полягає у комплексному аналізі соціально-економічного та суспільно-політичного становища жінки на території західних областей УРСР упродовж досліджуваного періоду в умовах радянського тоталітарного режиму.

Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати наступні **завдання**:

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми, проаналізувати джерельну базу, визначити теоретико-методологічні основи дослідження;
- окреслити напрямки гендерної політики радянської системи;
- дослідити основні шляхи, форми та методи ідеологічного впливу радянської влади на жінок;
- прослідкувати процес формування нових ціннісних орієнтирів, поглядів та світоглядних переконань під дією державної пропаганди, а також протестної діяльності жінок, виходячи зі специфіки регіону;
- розкрити особливості кадрового забезпечення партійних, державних та господарських організацій;

- висвітлити процес становлення та функціонування радянських організаційних структур;
- охарактеризувати участь жіноцтва у суспільно-політичних процесах західних областей УРСР;
- з'ясувати роль жінок у соціальних трансформаціях;
- простежити процес залучення жінок до повоєнної відбудови, розвитку промислової та сільськогосподарської сфер.

Об'єкт дослідження – соціально-економічні та суспільно-політичні процеси в західних областях УРСР упродовж середини 1940-х – першої половини 1950-х рр.

Предмет дослідження – особливості соціально-економічного та суспільно-політичного становища жінки на території західних областей УРСР (середина 1940-х – перша половина 1950-х рр.).

Хронологічні рамки дослідження охоплюють середину 1940-х – першу половину 1950-х рр. Нижня хронологічна межа (1944 р.) зумовлена відновленням радянського режиму в західних областях УРСР та змінами у суспільно-політичному та соціально-економічному житті місцевих жінок. Верхня межа дослідження (лютий 1956 р.) обумовлена послабленням тоталітарного контролю у зв'язку із частковою лібералізацією державної політики після смерті Й. Сталіна та XX з'їзду КПРС.

Територіальні межі дисертації охоплюють Дрогобицьку, Львівську, Станіславську та Тернопільську області із урахуванням адміністративно-територіального устрою досліджуваного періоду.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- комплексно проаналізовано соціально-економічне та суспільно-політичне становище жінки на території західних областей УРСР (середина 1940-х – перша половина 1950-х рр.);
- запроваджено до наукового вжитку низку маловідомих архівних джерел, які висвітлюють основні напрямки гендерної політики радянської влади досліджуваного періоду;
- використано раніше неопубліковані спогади очевидців, які надають можливість об'єктивно відтворити жіночий досвід тієї доби;
- з'ясовано стратегії пристосування місцевих жінок до життя в радянському тоталітарному соціумі, форми протесту та практики взаємодії із владою.

Поглиблено:

- історіографічну спадщину у вивченні досліджуваної проблеми, її систематизації та узагальненні;
- зміст, основні напрямки роботи та особливості діяльності жіночих структур, партійних і громадських організацій на території західних областей УРСР;
- висвітлення участі жіноцтва у відбудовчих процесах, розвитку народного господарства.

Набули подальшого розвитку:

- аналіз ідеологічно-пропагандистської політики радянської влади стосовно жінок західних областей УРСР у середині 1940-х – першій половині 1950-х рр.;
- висвітлення досвіду громадсько-активних жінок, які, незважаючи на контроль та тиск радянської системи, брали безпосередню участь у вирішенні багатьох нагальних проблем повоєнного суспільства.

Методологічною основою дисертації є гендерний підхід. Використовуються принципи історизму, об'єктивності, науковості, системності, антропологізму, багатофакторності. Відповідно до проблематики, мети та поставлених завдань застосовуються спеціальні методи історичного пізнання, загальнонаукові та міждисциплінарні методи, зокрема: проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-біографічний, історико-психологічний, порівняльно-історичний, соціологічний, інституціональний, статистичний, комунікативний, метод аналогії, кількісного аналізу, моделювання.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертації обговорені на засіданні кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, а також представлені на щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу вузу.

Результати дисертаційного дослідження апробовані у формі виступів та участі в роботі тематичних секцій на:

– *міжнародних* науково-практичних конференціях: II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (м. Ченстохова-Ужгород-Дрогобич, 24–25 березня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки» (м. Дніпро, 24–25 лютого 2017 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» (м. Тернопіль, 13–15 вересня 2017 р.);

– *всеукраїнських* науково-практичних конференціях та семінарах: II Всеукраїнській науковій конференції «Історія України: сучасні виклики» (м. Тернопіль, 18 травня 2016 р.); IV міжвузівському науково-практичному семінарі «Гендерні студії» (м. Луцьк, 05 квітня 2017 р.); V міжвузівському науково-практичному семінарі «Гендерні студії» (м. Луцьк, 29 березня 2018 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико-філософські дослідження молодих учених» (м. Суми, 26 квітня 2018 р.).

Публікації. Результати дисертації викладено у 15 публікаціях, із них 6 статей – у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – іноземне видання, 7 – матеріали науково-практичних конференцій та семінарів, 1 наукова праця додатково відображає результати дослідження.

Структура дисертації складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (372 позиції), 24 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 319 сторінок, із них – 179 аркушів основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної проблеми, встановлено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, окреслено мету, основні завдання, об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі, методологічні основи, висвітлено наукову новизну дисертації, подано інформацію про апробацію результатів дослідження, кількість публікацій та структуру роботи.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» з'ясовано стан наукової розробки проблеми, проаналізовано джерельну базу, окреслено методологічні засади дослідження.

Попри значну кількість наукових праць, що стосувалися суспільно-політичних й соціально-економічних процесів у західноукраїнському регіоні повоєнної доби, участі у них жіноцтва практично не приділялася належна увага дослідників, тема залишалася маловивченою й потребувала ґрунтовного аналізу.

Історіографію дослідження класифіковано за тематично-хронологічним принципом та умовно поділено на чотири групи: роботи радянських науковців, праці української діаспори, сучасна українська та зарубіжна історіографії.

До першої групи належать праці середини 1940-х – початку 1950-х рр., написані жінками-активістками, координаторами жіночого руху та істориками, які носили ідеологічний характер й акцентували увагу на здобутках радянської влади у вирішенні «жіночого питання». До них належать роботи Т. Агашкової, Т. Демченко, М. Кіх, М. Шевчук, написані у публіцистичному або ж науково-популярному стилі.

Радянську історіографію 1960–1980-х рр. доповнюють напрацювання, що висвітлюють роль жінок у виробничій, суспільно-політичній, сімейно-побутовій сферах діяльності. Серед них варто виокремити кандидатські дисертації Л. Бахматової, Ю. Трофим'як, роботи З. Янкової, О. Кірсанової, Г. Литвинової.

Праці цього періоду відображали ті аспекти із життя жінок, які не були заборонені для соціуму. Поряд із ідеологічною заангажованістю, вони містили важливий фактичний матеріал. Об'єктивне висвітлення реальних проблем жінок було закритим для дослідження та розпочалося наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., коли відбулося масове розсекречення заборонених архівних фондів. У цьому контексті виокремимо публікації Є. Новікової та В. Галаган.

Друга група представлена працями української діаспори, які висвітлюють особливості гендерних відносин у радянському соціумі, їх особистісно-емоційні переживання, трагізм жіночих доль. Виділимо роботи І. Книш, С. Бури та Д. Чайковського, Р. Мороз, М. Богачевської-Хом'як, О. Петренко. Відзначимо й дослідження, які формують загальне уявлення про різні аспекти суспільно-політичних, соціально-економічних та духовних процесів повоєнної історії України, зокрема М. Рудницької, С. Галамая, В. Кука. Відтак, ці напрацювання різнопланово розглядають радянське суспільство та місце у ньому жінок.

Третю групу презентують публікації сучасних українських науковців, що характеризуються використанням потужної джерельної бази, застосуванням нового методологічного інструментарію, аргументованими висновками. Одну із перших спроб об'єктивного висвітлення місця та ролі жінки на різних етапах історичного розвитку України здійснено у колективній монографії «Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні» за редакцією Л. Смоляр. Чимало важливих фактів щодо становлення та розвитку жіночої історії, життя українок у націоналістичному підпіллі й табірних комплексах ГУЛАГу презентують публікації О. Кісь. У працях М. Смольницької розглянуто напрямки реалізації гендерної політики на теренах УРСР, в т. ч. і західноукраїнського регіону. Питанням діяльності жіночих рад на сторінках газет УРСР упродовж 1948–1953 рр. присвячені публікації І. Постики. Гендерні стратегії більшовицької влади в умовах радянської західних областей

України в 1944–1946 рр. проаналізовано у працях Г. Стародубець. Політику радянської системи щодо жінок Дрогобиччини у 1944–1953 рр. дослідила Р. Попп.

Для цілісного висвітлення проблеми використано праці науковців, котрі зверталися до вивчення особливостей суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у західних областях УРСР досліджуваного періоду, зокрема Б. Яроша, В. Півоварчука, О. Докаш, В. Старки, колективні монографічні видання О. Рубльова та Ю. Черченко, К. Кондратюка та М. Леськів.

Основні засади радянської пропаганди висвітлено у працях А. Андрєєва, В. Сергієнка, В. Ільницького. Ключові аспекти кадрової політики радянської влади у Західній Україні повоєнної доби були об'єктом дослідження В. Гулая, Т. Першиної.

Комплексний аналіз розвитку промислової сфери західних областей УРСР у 1944–1958 рр. висвітлено у наукових працях Б. Буяка. Методи залучення населення до відбудови промисловості республіки розглянули І. Ветров, К. Жбанова.

Особливостям аграрної політики радянської влади в західноукраїнських областях УРСР присвячені праці А. Киданюка, Р. Подкура, М. Сеньківа та ін.

Окремі аспекти національно-визвольного руху в західних областях УРСР висвітлено в роботах М. Галіва, О. Іщука, участь у ньому жінок аналізує Л. Онишко.

Вказані праці позбавлені ідеологічних штампів, вирізняються об'єктивністю та критичним аналізом діянь радянської влади щодо жіноцтва. Частина напрацювань лише фрагментарно торкається гендерної політики в західних областях УРСР, чимало питань потребують комплексного дослідження.

Четверту групу історіографії формують студії сучасних зарубіжних науковців, що висвітлюють становище жіноцтва здебільшого на загальносоюзному рівні. Новий погляд на гендерні відносини у радянському соціумі висвітлили російські дослідники С. Айвазова, О. Здравомислова, А. Тьомкіна, С. Комяков.

Вагому цінність становлять праці американських дослідників. Особливості гендерної практики у СРСР розкрито в публікаціях Ч. Чаттер'є та Ж. Хайнен. Історик Дж. Бурдс вивчав діяльність жінок-інформаторів, які залучалися органами НКВС для перешкодження національно-визвольному рухові в західноукраїнському регіоні. У наукових розвідках В. Ріша і Т. Амара розглянуто процес радянзації м. Львова, формування нових соціальних ролей та моделей поведінки населення, згадується й про політику влади щодо місцевих жінок. Пропагандистський образ західноукраїнської жінки у мас-медійному просторі повоєнної доби висвітлюється у публікації Й. Міцуйоші. Англійська дослідниця Л. Етвуд аналізує образи жінок на війні й у тилу та підкреслює суспільну значущість відтворюючої функції жінки у повоєнний час. Праці зарубіжних істориків вирізняються значною інформативністю, різноманітністю методології та тенденційністю оцінок.

Отже, системний аналіз історіографічного доробку вітчизняних та зарубіжних учених свідчить про вагомий науковий напрацювання в окремих аспектах досліджуваної проблеми. Однак, на сьогодні відсутнє комплексне дослідження, яке відображало б місце жінок у соціально-економічних та суспільно-політичних процесах західних областей УРСР в середині 1940-х – першій половині 1950-х рр., тому пропонована нами тема потребує поглибленого вивчення.

Джерельна база дисертації складається із архівних та опублікованих матеріалів, які умовно можна поділити на такі групи: 1) документи партійних та

державних органів влади (постанови, накази, розпорядження, рішення тощо); 2) опубліковані збірники документів; 3) джерела особового походження; 4) періодичні видання; 5) візуальні матеріали; 6) художня література.

Першу групу джерел представляють архівні документи та матеріали, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), Центральному державному архіві громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), Державних архівах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей.

Із документів ЦДАВО України використано матеріали фонду Р-2 (Рада Народних Комісарів (Рада Міністрів) УРСР): постанови про розширення мережі дитячих закладів, медичне та побутове обслуговування жінок, про хід ліквідації неписьменності та малописьменності та ін. Із документів ЦДАГО України здійснено аналіз матеріалів фонду 1 (Центральний комітет Комуністичної партії України), у якому містяться стенограми жіночих нарад; статистичні звіти та довідки обкомів партії західних областей УРСР; прохання та скарги жінок, які надходили у жіночий сектор при Центральному партійному комітеті тощо.

Відомості про планування, організацію та реалізацію радянською владою заходів серед жінок представляють джерела регіональних архівів. У фондах П-3 (Львівський обком КП(б)У); П-5001 (Дрогобицький обком КП(б)У), П-1 (Івано-Франківський (Станіславський) обком КП(б)У); П-1 (Тернопільський обком КП(б)У) обласних жіночих відділів, а також фонді П-3 (Тернопільський міськком КП(б)У) містяться довідки, звіти, інформації про залучення жінок до громадської діяльності, висування на керівні посади, ідеологічну роботу, допомогу багатодітним матерям; пам'ятки-інструкції; матеріали для лекцій, бесід, доповідей.

У фонді Р-221 Держархіву Львівської обл. (Виконком Львівської обласної Ради депутатів трудящих) містяться листи-характеристики жінок зі Сходу УРСР із проханнями про працевлаштування та матеріальну допомогу. У фонді Р-283 (Львівське обласне статистичне управління) простежуються відомості про кількість робітниць та службовців на підприємствах Львівщини, враховуючи їх вік, стаж, тарифні розряди, професії. Аналіз матеріалів фонду Р-1357 (Львівський обласний комітет по радіофікації та радіомовленню) допоміг простежити використання радіопередач, як одного із засобів ідеологічного впливу на жіноцтво.

Про участь жінок у профспілкових організаціях дізнаємося із матеріалів фонду Р-1604 Держархіву Тернопільської обл. (Тернопільська обласна рада професійних спілок); про їх членство у товаристві Червоного Хреста – із фонду Р-1393 (Тернопільський обласний комітет Червоного Хреста).

Матеріали регіональних архівів дають змогу конкретизувати діяльність партійно-радянських органів влади, жіночих організацій на місцевому рівні, використовуючи при цьому принципи зовнішньої та внутрішньої критики джерел.

Серед офіційних документів, що стосувалися жіночого напрямку роботи можна виокремити: постанови ЦК КП(б)У «Про роботу серед жінок в західних областях УРСР» від 5 квітня 1945 р., «Про заходи з покращення роботи серед жінок в західних, Ізмаїльській і Закарпатській областях України» від 28 квітня 1946 р., «Про заходи поліпшення роботи серед жінок на Україні» від 19 квітня 1948 р., а також накази, рішення, розпорядження обласних та місцевих органів влади.

Становище жінок у радянському соціумі впродовж 1940 – 1950-х рр., їх права та обов'язки регулювали численні законодавчі акти. До них можна віднести: Конституцію УРСР, Укази Президії ВР СРСР «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення почесного звання «Материнська слава» і медалі «Медаль материнства» від 8 липня 1944 р., «Про розмір допомоги багатодітним і самотнім матерям» від 25 листопада 1947 р. та ін.

Другу групу джерел становлять опубліковані збірники документів та матеріалів. Серед них: «З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР», «Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр.: нові документи і матеріали», «Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР 1939–1979 рр.» та ін.

До третьої групи відносимо джерела особового походження: спогади, листування, автобіографії (подекуди їх фрагменти). У роботі використовуються мемуари жінок, які були ретрансляторами державної ідеології, зокрема М. Кіх, Г. Гоголь та ін. Залучені спогади, зібрані І. Винницькою, М. Гавришко, О. Кісь.

Вартісними є раніше неопубліковані свідчення жінок, які були очевидицями досліджуваної доби. Дисертанткою зібрано, проаналізовано та використано спогади Є. Кухти, О. Мандрух, Л. Смачило, Я. Степанчак, Л. Щур.

Цінним матеріалом для вивчення діяльності окремих осіб та їх здобутків є автобіографічні відомості. У дисертації використано біографії жінок, які як кадровий резерв направлялися до західних областей із східних регіонів УРСР.

Четверту групу джерел становить періодична преса: газети «Радянська Україна», «Вільне життя», «Прикарпатська правда»; журнали «Радянська жінка», «Селянка», «Робітниця». Сторінки цих видань рясніли публікаціями офіційного характеру щодо жіночих сфер діяльності та матеріалами пропагандистського змісту. Використання у роботі періодичних видань вимагає критичного підходу, а інформаційні дані – перевірки з іншими джерелами.

П'ята група джерел – візуальні матеріали, зокрема, газетні світлини передових жінок різних галузей народного господарства, учасниць жіночих нарад та зібрань, багатодітних матерів, проведення агітаційних заходів; пропагандистські плакати, а також кінофільми («Радуга» (1943 р.), «Щедре літо» (1950 р.), «Сільський лікар» (1951 р.), «Доля Марини» (1953 р.), «Весілля з приданим» (1953 р.). Вони містили ідеологічну складову, формували образи жінок «нового зразка», висвітлювали ті цінності, що пропагувались у радянській державі.

Шосту групу джерел доповнюють твори художньої літератури, сюжет яких був запрограмований на конструювання загальноприйнятих у радянському соціумі соціальних ролей та моделей поведінки населення. Серед них виокремимо праці І. Вільде, В. Василевської, О. Гончара, Б. Польового, М. Шолохова та ін.

Таким чином, висвітлення особливостей соціально-економічного та суспільно-політичного становища жінки на території західних областей УРСР досліджуваного періоду потребувало використання низки джерел різноманітного походження.

Методологічною основою дисертації є гендерний підхід, який інтерпретує всі процеси, що відбуваються у суспільстві із урахуванням інтересів обох статей. Теоретико-методологічні засади дослідження базуються на загальнонаукових

принципах історизму, системності, антропологізму, багатофакторності, об'єктивності, науковості. Реалізація вище вказаних принципів відбувається шляхом застосування методичного інструментарію, основу якого складають загальнонаукові та спеціальні методи історичного пізнання й міждисциплінарного характеру.

У другому розділі **«Ідеологічний вплив та кадрова політика радянської влади щодо жіноцтва»** досліджено особливості ідеологічної роботи та кадрової політики в умовах радянської модернізації західних областей УРСР у середині 1940-х – першій половині 1950-х рр.

Ідеологічна робота серед жінок мала свою структуру, передбачала систематичні заходи та залучення працівників «ідеологічного фронту». Останні виконували функції своєрідних ідеологічних наставників, слідкували за політичними настроями, поведінкою західноукраїнського жіноцтва, залучалися до всіх тематичних заходів.

З'ясовано, що якісний склад агітаторів доволі часто вирізнявся низьким рівнем освіченості, відсутністю професійного досвіду, елементарної культури поведінки. Політична недовіра до місцевих спонукала владу заручатися підтримкою жінок зі східних областей УРСР. Здебільшого, це були партійно-радянські, господарські, медичні та освітні працівники.

До складу агітколективів входили жінки різних професій та соціальних станів: селянки, міщанки, голови жіночих рад, лікарі, агрономи, ланкові, колгоспниці, робітниці. Перед кожною з них ставилися конкретні завдання. Селянки закликали повернути державну позику; колгоспниці – приєднуватись до колгоспів; робітниці наголошували на виконанні та перевиконанні виробничих норм; лікарі – на покращенні демографічної ситуації, як державного обов'язку жінки.

Серед основних форм ідеологічної роботи можна виокремити вербальні засоби впливу. Агітатори систематично проводили бесіди, семінари, лекції за задалегідь розробленим сценарієм, що перебував на контролі органів влади.

Тематика заходів стосувалася політико-ідеологічного спрямування, участі жінок у повоєнній відбудові, розвитку народного господарства, державної політики щодо жінок. Більшість тем були заідеологізованими та тенденційно політизованими. Статистичні дані свідчать, що у 1945–1947 рр. на Дрогобиччині для різних соціальних верств жінок прочитано 22677 лекцій та доповідей на політичну та науково-просвітницьку тематику, в т. ч. 17892 у селах та 4785 в містах.

Особлива роль у цьому напрямку відводилась освітянам. Так, за I квартал 1949 р. на Львівщині перебувало 3056 лекторів, з них 70,2 % становили вчителі. Жінки залучалися до участі у нарадах та зібраннях різних рівнів, були учасницями гуртків, конференцій, демонстрацій. Значного розповсюдження набули засоби візуальної пропаганди, зокрема періодична преса, художня література, плакати, портретні зображення, транспаранти. Ідеологічна обробка жіноцтва відбувалася й через показ фільмів вітчизняного виробництва, радіомовлення, проведення концертів, походів у театри та музеї.

Радянська влада намагалася закріпити у свідомості жінок загальноприйнятій моделі поведінки та привчити сприймати дійсність у вигідних для системи образах. Під впливом шаблонних пропагандистських заходів планувалося знищити українські національні ідеї та традиції, позбавити національно-визвольний рух

підтримки з боку жіноцтва. Така практика роботи мала сформувати свого роду міф про переваги радянського способу життя, нав'язати образ «нової радянської жінки».

Досліджено, що робота із жінками в напрямку кадрового забезпечення західноукраїнського регіону розпочалася у квітні 1945 р. Сектором з роботи серед жінок західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей УРСР надавалися вказівки обласним жіночим відділам щодо постійного контролю за підбором та висуванням кадрів на партійні, державні та господарські посади.

Вирішення кадрової проблеми відбувалося шляхом залучення спеціально відряджених фахівців із східних регіонів УРСР та СРСР. Значна частина працівників не мала належної освіти, дехто взагалі не розмовляв українською мовою. Архівні дані свідчать, що у 1946 р. на Львівщині працювали 37 завідуючих жіночими відділами та лише 3 з них із вищою освітою. Серед керівного складу не було жодної місцевої мешканки.

Більшість прибулих жінок у зв'язку з різними обставинами самовільно покидала посади. Основними причинами їх звільнень були: зміна місця проживання, стан здоров'я, сімейні обставини, професійна непридатність. Дехто не витримував морально-психологічного клімату, інші залишалися під «прицілом» націоналістичного підпілля. Частина жінок не могла претендувати на кар'єрний ріст. Часто нагнітали ситуацію матеріально-побутові умови.

Обласні жіночі відділи впродовж досліджуваного нами періоду очолювали: Дрогобицький – Т. Демченко, з 1949 р. – С. Спінякова; Львівський – Р. Вишемірська, з 1948 р. – М. Кіх; Станіславський – Т. Омельченко, з 1954 р. – О. Підвербецька; Тернопільський – О. Кудінова. Керівництво цими структурами відводилося жінкам, у яких був чималий досвід партійної роботи. Зокрема, у 1945 р. О. Підвербецька вступила до складу КП(б)У та обійняла посаду другого секретаря Городенківського райкому ЛКСМУ, тоді ж розпочалася її активна політична діяльність.

Отримана рівноправність фактично стосувалася господарсько-виробничих відносин, проте аж ніяк не впливала на можливість місцевих жінок обіймати партійні посади. Зокрема, на Станіславщині у 1949 р. до складу партії входило 1803 жінки і тільки 103 із них були місцевими.

Своєрідним резервом партії вважалися комсомольські організації. Так, у Станіславській області впродовж 1949 р. до лав комсомолу прийнято 3106 дівчат, у т. ч. 2020 місцевих. Чисельність осіб жіночої статі у комсомольських організаціях коливалась від 51–55 %.

У мережі профспілкового руху жінки могли розраховувати на членство у профспілках, посади інструкторів та профорганізаторів. Створення ілюзії рівноправності у радянському соціумі свідчить про залучення жінок до роботи в низових управлінських структурах, де вони не могли впливати на вирішення важливих державних питань.

Встановлено, що державні, господарські, а подекуди й партійні керівні ланки обіймали здебільшого відряджені жінки, місцеві ж складали основу виробничої сфери регіону. Для прикладу, в 1946 р. із 311692 жінок у віці від 18 років, які проживали у Дрогобицькій області в різних галузях промисловості, транспорту та зв'язку працювали близько 15 %. Найбільше жінок було залучено до відбудови

сільськогосподарської сфери, яка традиційно була основною галуззю народного господарства. Ми з'ясували, що на Тернопільщині, в 1949 р. жінки становили майже 70 % працюючих в сільському господарстві.

Комплектування кадрів з числа місцевого жіноцтва в галузі освіти, культури, охорони здоров'я відбувалося вкрай повільними темпами, оскільки саме політичний чинник був вирішальним у процесі кадрового забезпечення західноукраїнського регіону перших повоєнних років.

У третьому розділі **«Участь жінок у суспільно-політичних та соціальних процесах»** охарактеризовано впровадження на території західних областей УРСР гендерної політики радянської системи, яка розпочалася зі створення у 1945 р. жіночих підрозділів, а також формування відповідної законодавчої бази, що поклала початок інтеграції жінок регіону до радянського соціуму. З'ясовано роль жінок у суспільно-політичних та соціальних трансформаціях.

З-поміж жіночих структур радянського зразка слід виокремити: жіночі відділи, жіночі ради, делегатські збори. Встановлено, що їх мета та завдання стосувалися ідеологічного впливу, обліку, контролю, мобілізації жінок до відбудовчих процесів, участі в суспільно-політичному житті. Вони слугували своєрідними провідниками між владою та місцевими мешканцями, а шляхом насадження принципу рівноправності прагнули схилити на свій бік симпатії жіноцтва.

Про чисельність та масовість жіночих структур свідчать наступні статистичні дані. З'ясовано, що в 1946 р. на Львівщині організовано 1092 делегатських зборів, до складу яких входили 17064 делегатки та 1071 жіночу раду (5161 жінка), при яких діяли 3286 секцій (понад 12 тис. жінок).

У своїй діяльності жіночі організації опиралися на зміст партійних та урядових розпоряджень, постанов, наказів, а також вказівок обласних і місцевих органів влади. Для активізації роботи серед жінок західних областей УРСР прийнято низку рішень, зокрема: «Про роботу серед жінок в західних областях України» (5. 04. 1945 р.), «Про заходи з покращення роботи серед жінок в західних, Ізмаїльській і Закарпатській областях України» (28. 04. 1946 р.), «Про заходи поліпшення роботи серед жінок на Україні» (19. 04. 1948 р.) та ін.

Кожна жіноча структура мала свою ієрархію управління. Здебільшого до її складу входили прибулі та місцеві жінки, які користувалися авторитетом з боку партійно-радянського керівництва. Серед них були й жінки, які на перший погляд лояльно відносились до радянської влади, однак залишалися при власних переконаннях, саботували діяльність цих підрозділів, допомагали українському підпіллю, були його учасницями.

З'ясовано, що розширення мережі жіночих організацій стримувала протидія з боку українських підпільників. Виявлені факти, що з цих причин навесні 1945 р. не проводилася робота з жінками Бережанського, Новосільського, Збарзького районів Тернопільщини та в першому півріччі 1947 р. – Букачівського, Жаб'ївського та Тисменицького районів Станіславської області.

Попри всі нюанси ідеологічного характеру, жіночі структури справляли враження демократичних формувань, однак насправді виконували роль осередків радянщини. Окремі жіночі організації займалися вирішенням багатьох практичних завдань. Серед них слід виокремити жіночі ради, при яких діяли шкільна, культурна,

сільськогосподарська, санітарна та інші секції. Основними напрямками їх діяльності були представлення інтересів жінок на різноманітних зібраннях, піклування про покращення побутових умов, допомога в організації дитячих ясел та садочків тощо.

Опікуватися жіночими проблемами мали б і профспілки. Однак у повоєнний період вони практично не виконували своїх прямих обов'язків щодо захисту прав та інтересів жінок на виробництві, а слугували знаряддям ідеологічної пропаганди.

Виховною та агітаційно-пропагандистською роботою серед молоді займалися комсомольські організації. Окрім виконання конкретних завдань, комсомолки були молодим кадровим резервом партійного, державного та господарського апарату.

Аналізуючи архівні матеріали, виявлені факти масштабного залучення жінок до різноманітних громадських об'єднань. Встановлено, що добровільними вони були лише на перший погляд. За принципом суспільно-корисної допомоги ховалася істинна мета їх утворення – ідеологічна обробка населення, здійснення контролю за широкими масами безпартійних жінок, залучення їх до виконання господарсько-політичних завдань, перешкоджання участі в національно-визвольному русі.

У середовищі жінок західних областей УРСР закріплювався образ «зразкової радянської жінки» – трудівниці-суспільниці-матері. Згідно офіційної ідеології розподіл обов'язків між чоловіком та жінкою характеризував жінку не лише як «виробничу одиницю», яка працювала на благо суспільства, а й як матір – «носія соціальної функції відтворення». Жінка у радянському соціумі позиціонувалась як «одиниця» двічі корисна державі.

Радянська пропаганда тенденційно наголошувала про патріотичний обов'язок жінки – бути багатодітною матір'ю. Матерям надавалась низка соціальних пільг та гарантій, які начебто полегшували життя, однак насправді – це була лише чергова порція державних заходів, спрямованих на швидке повернення їх до сфери суспільного виробництва. Недосконала система розвитку дитячих закладів лише ускладнювала і без того важке становище жінки. Встановлено, що ситуація з організацією мережі дитячих закладів була катастрофічною до кінця 1940-х років та супроводжувалась майже стовідсотковим невиконанням.

З'ясовано, що рівні права з чоловіками надали можливість жінкам брати участь у виборах до Верховних Рад СРСР, УРСР, місцевих Рад. Зокрема, у 1951 р. депутатами Верховної Ради УРСР від Дрогобицької, Львівської, Станіславської та Тернопільської областей обрано 18 жінок різних соціальних станів.

Участь жінок у громадській діяльності західноукраїнського регіону сприяла вирішенню багатьох повоєнних проблем. Вони стосувалися охорони материнства та дитинства, допомоги вразливим категоріям населення, ліквідації неписьменності та малописьменності. Жінки залучалися до відбудови населених пунктів, доріг, закладів першої необхідності, проведення недільників та благоустрою. Незважаючи на значне фізичне навантаження, адміністративний тиск та контроль з боку держави, прагнення якнайшвидше повернутися до мирного життя ще більше активізувало жіночий трудовий ентузіазм.

Четвертий розділ «**Жінки у повоєнній відбудові народного господарства**» присвячено аналізу економічних перетворень у західних областях УРСР у середині 1940-х – першій половині 1950-х рр. та участі в них жінок.

Із початком визволення досліджуваних територій, радянська влада одразу поставила завдання відновити за короткий термін промислову сферу, скерувавши випуск продукції виключно для мирних цілей. Залучення жінок до відбудови народного господарства західних областей УРСР не було стихійним та керувалося низкою документів партії та уряду.

Мобілізація жінок до відбудови промислового сектору відбувалася шляхом численних пропагандистських заходів. Із початку 1945 р. практикувалося проведення обласних жіночих нарад, на яких обговорювалися завдання жінок у повоєнний час. Радянська ідеологія нав'язувала жіноцтву почуття власного боргу перед державою та намагалася сформувати образ жінки – ідеального виробничника.

Західні області УРСР залишалися переважно аграрними, тому відсталий рівень розвитку промисловості потребував значної кількості трудових ресурсів. Досліджено, що формування загону робітників, які мали б пришвидшити індустріалізацію регіону відбувалося шляхом примусових оргнаборів з числа сільських жінок, а також прибулих працівниць. У зв'язку з цим, на початку 1945 р. у різних галузях промисловості Дрогобицької області працювали понад 25 тис. жінок, а Львівщини – 30 тис. Найбільша зайнятість жінок спостерігалася у текстильній (64,2 %), легкій (61,8 %), харчовій (56,5 %) та хімічній галузях промисловості (55,3 %).

Поповнення промислової сфери відбувалося за рахунок жінок, які здебільшого були малограмотними та вперше залучалися до такого виду діяльності. Планувалося підготувати їх до виконання хоча б найпростіших виробничих процесів. В основному навчання відбувалося безпосередньо на виробництві та через мережу спеціальних навчальних закладів.

Ще однією особливістю державної політики щодо жінок було й те, що вони опановували нові професії, які раніше вважалися «чоловічими». Жінки працювали слюсарями, фрезерувальницями, електрозварницями, токарями, забійницями тощо. Нами виявлений факт, що в 1951 р. у Золочівському шахтоуправлінні шахтарями працювали 232 жінки, і це у віці від 18 до 25 років.

Залучення жінок до виробництва, в т. ч. важкої індустрії, відкриття для них нових сфер діяльності, надавало можливість владі спрямовувати їх активність у вигідних напрямках. Радянська влада безперервно контролювала кількісну участь жінок у промисловій сфері, а різні форми жіночої трудової активності використовувалися з метою виконання та перевиконання виробничих завдань.

Робота жінок на виробництві супроводжувалася низкою проблем. Не було створено належних побутових та виробничих умов. Часто порушувалося трудове законодавство щодо праці жінок, вони працювали понаднормово, без вихідних та у святкові дні. Заробітна плата була вкрай низькою, а важкі умови праці абсолютно несприятливими для жіночого організму. Так, у 1947 р. зарплатня робітницям алебастрового заводу на Дрогобищині не виплачувалася впродовж 2–4 місяців, а в разі невиконання норм виробітку керівництво не видавало кошти за цілий робочий день. Відсутність дитячих ясел та садочків знижувала жіночу мобільність на виробництві. Лише за перший квартал 1950 р. з цієї причини керівництво Львівської бавовняної фабрики звільнило понад 30 жінок, які не виконували виробничих норм.

У цей час активізувалося створення земельних громад та супряжної праці на селі з метою обробітку землі спільними зусиллями та реманентом. Таким способом влада намагалася поступово підготувати жіноцтво до становлення нових виробничих відносин. Організаторами супряжних груп були жінради, які проводили агітаційну роботу серед одноосібниць щодо переваг колгоспної організації праці.

У створенні перших колгоспів та формуванні колгоспного активу значну роль відіграли ініціативні групи жінок, до складу яких входили переважно прибулі жінки.

Встановлено, що прихильницями колгоспної системи господарювання ставали в основному біднячки, які через відсутність реманенту, збіжжя для посіву, а то й годувальника не могли утримувати власне дрібне господарство (в більшості його й не було). Вони вбачали у колгоспах формування, які б змогли стати засобом виходу із злиденного життя та бідунь. Однак більшість жінок чинили опір організації колгоспів, що фактично гальмувало колективізацію західноукраїнського регіону.

Популяризація колгоспного ладу відбувалася шляхом проведення тематичних семінарів, нарад, лекцій та доповідей, екскурсій у «зразкові» колгоспи УРСР, а також зустрічей із відомими передовиками. Масового розповсюдження набуло висвітлення у мас-медійному просторі передового досвіду колгоспниць.

У процесі колективізації західноукраїнського села радянська влада вдавалася до репресивних методів та непосильного оподаткування. Жінки, які відмовлялися вступати до колгоспів сплачували обтяжливі податки, які часто значно перевищували доходи їх господарств. Останні вважалися куркульськими, їх майно, тяглову силу, інвентар вилучали й усуспільнювали.

Зростання рівня хлібозаготівель зобов'язували жінок часто віддавати останні запаси. Перед ними ставилися нереальні трудові мінімуми. За невиконання трудовнів жінок переслідували, звинувачували у саботажі, нищили їхні угіддя та домівки. Зокрема, у Калуському, Галицькому, Бурштинському, Лисецькому районах Станіславської області в 1948 р. окремі колгоспниці не виробили жодного трудовня, за що були позбавлені присадибних ділянок. Оплата праці за трудовень була досить мізерною, а подекуди і взагалі не виплачувалась.

Сільськогосподарська сфера у перші повоєнні роки здебільшого була сформована за рахунок жінок. Вони освоювали професії, до того притаманні виключно чоловікам. Навчання жінок в основному відбувалося шляхом масових короткотермінових курсів, які відбувалися при колгоспах та МТС. Особлива увага приділялася підготовці жінок-механізаторів. Лише у 1950 р. на Станіславщині 168 жінок отримали професії механізаторів, а в школах механізаторів сільського господарства Львівської області навчалася 441 жінка.

Жінки виконували найважчу роботу в колгоспах, досить часто їх результати в рази перевищували досягнення чоловіків. Чимала кількість жінок-передовиків була лише штучним витвором радянської пропаганди, а фіктивні показники збільшували виробничі норми для решти селян. У гонитві за рекордами та постійним контролем з боку держави, жінки віч-на-віч залишилися із обов'язковим виконанням державних замовлень та особистими проблемами.

Окремі жінки були учасницями антиколгоспної боротьби, яку здійснювали підпілля ОУН та збройні формування УПА. Вони долучалися до агітаційно-пропагандистської роботи проти колективізації, розповсюджували літературу,

закликали селян не вступати до колгоспів, не виходити на роботу, за що піддавалися репресіям.

У **висновках** узагальнено основні положення та результати дисертації. Визначено та конкретизовано стан наукової розробки проблеми. Комплексний історіографічний аналіз свідчить про те, що тема, присвячена історії жіноцтва західних областей УРСР повоєнного періоду є недостатньо досліджена. Становище жінок розглядалося вибірково та здебільшого в контексті вивчення суспільно-політичних, соціально-економічних та духовних трансформацій у західних областях УРСР. Залучення широкого спектру джерел, більшість з яких були введені до наукового вжитку вперше, надало можливість об'єктивно та всесторонньо дослідити означену проблему. Застосування відповідного методологічного інструментарію дозволяє оптимізувати шляхи вирішення досліджуваної проблеми, поглянути на неї всебічно, сформулювати власне бачення наукового дослідження.

З'ясовано, що інтегрування населення західноукраїнського регіону до загальносоюзної системи координат відбувалося шляхом масштабного ідеологічного впливу. У проведенні ідеологічної роботи жінки виступали як об'єктами пропаганди, так і ретрансляторами основних напрямків державної політики. Жінкам нав'язували загальноприйняті моделі поведінки, образи та навіть способи мислення.

Розкрито особливості кадрових процесів радянської влади та участь у них жінок. Політична недовіра до місцевого населення надавала перевагу в кадровому забезпеченні західних областей УРСР прибулим фахівцям, основу яких складали здебільшого малоосвічені жінки, які не мали досвіду роботи, не були зацікавлені у розвитку регіону, зневажливо ставилися до місцевих, що викликало напруженість у стосунках й впливало на результати діяльності.

Проголошена державою рівність фактично стосувалася господарсько-виробничих відносин. Після завершення війни жінки стали незамінним трудовим ресурсом, невтомно працювали навіть у тих галузях народного господарства, які раніше вважались виключно чоловічими. Залучення жінок до праці, в т. ч. й фізично важкої, збільшувало суспільну значущість жінки-трудівниці, водночас покладало на її плечі значно більше обов'язків та відповідальності.

Встановлено, що запровадження у західних областях УРСР гендерної політики характеризувалося створенням у системі державної влади жіночих структур з метою ідеологічного впливу, контролю, мобілізації жінок до відбудовчих процесів. Схожі завдання покладались й на інші радянські організації. Залучення до них жінок мало стати альтернативою перешкоджання їх участі в національно-визвольному русі.

Поширення загальнодержавних гендерних стратегій мали на меті сформулювати образ «нової радянської жінки» – трудівниці-суспільниці-матері. У результаті гострої демографічної кризи, спричиненої війною, роль матері закріплювалась на законодавчому рівні. Декларована державою рівність надавала право жінкам брати участь у виборах, претендувати на членство у партії, де їм відводилися другорядні ролі. Жінки були очільницями рад, комсомолу, профспілок, однак керівні партійні посади в основному очолювали чоловіки.

З'ясовано, що громадська активність жінок була спрямована на вирішення багатьох важливих проблем повоєнного суспільства. Особливе місце у координуванні жіночої ініціативності відводилося жіночим радам. Радянська

пропаганда направляла жіночий трудовий ентузіазм у вигідне для держави русло, створюючи міф про те, що суспільне визнання жінок залежить від активної виробничої діяльності.

Враховуючи специфіку західноукраїнського регіону, встановлено, що радянська модернізація промислової та аграрної сфер мала свої особливості. Мобілізація жінок до виробничих процесів відбувалася шляхом примусових оргнаборів у промисловості, створення ініціативних та супряжних груп, земельних громад, а згодом насильницької колективізації в сільському господарстві. Важкі умови праці, робота понад норму, низька заробітна плата, обтяжливі податки, відсутність розвиненої соціальної інфраструктури та ряд інших причин змушували жінок вдаватися до пошуку та побудови власних життєвих стратегій виживання.

Влада безперервно контролювала чисельність жінок, зайнятих у народному господарстві, а різні форми трудової активності використовувалися з метою виконання та перевиконання виробничих завдань, економічної експлуатації та зиску.

Радянізація західноукраїнського регіону викликала невдоволення та природній спротив з боку місцевого жіноцтва. Чимало з них були учасницями національно-визвольного руху, за що були репресовані.

Історичні процеси досліджуваного періоду демонструють сторінки минулого, у яких жінки постають активними учасницями. Вони вчилися пристосовуватися до умов, які для них були абсолютно неприйнятними, будували стратегії виживання, слідували соціальним нормам та моральним цінностям, використовуючи при цьому знання й уміння. Жінки приймали доленосні рішення, обирали форми протесту та способи й методи взаємодії, вчилися долати труднощі, досягати поставлених цілей.

Дисертація відкриває чергові перспективи щодо з'ясування місця жінок у культурно-освітньому та релігійному житті досліджуваного регіону, вивченні жіночого повсякдення, участі жіноцтва у національному підпіллі, репрезентації історії пам'яті про жінок в умовах радянського тоталітарного режиму повоєнної доби.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Чорній Г. Ліквідація неписьменності та малописьменності у середовищі жіноцтва на території Львівської області в 1945 р. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. Вип. 47. С. 153–156.

2. Чорній Г. Участь жінок у кадровому забезпеченні Західної України всередині 1940-х – початку 1950-х рр. (на прикладі Дрогобицької, Львівської, Тернопільської та Станіславської областей) // Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць. 2017. Вип. 19. С. 153–160.

3. Чорній Г. Жіноцтво у відбудові та розвитку промисловості західноукраїнського регіону всередині 1940-х – на початку 1950-х рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. 2017. Вип. 2. Ч.1. С. 100–105.

4. Чорній Г. Політика радянської влади щодо жінок у процесі колективізації західноукраїнського регіону (середина 1940-х – початок 1950-х рр.) // Україна–

Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2017. Вип. 20. С. 89–99.

5. Чорній Г. Суспільно-політичне становище жінок на території західних областей УРСР (середина 1940-х – початок 1950-х рр.) // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2018. Вип. 133 (6). С. 50–55.

6. Чорній Г. Політика радянської влади щодо жінок-матерів у перші повоєнні роки (на прикладі західноукраїнського регіону) // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2018. Вип. 134 (7). С. 112–116.

7. Chornij H. Ideological influence of the soviet authority on women in the western regions of the USSR (mid-1940s – first half of 1950s) // Journal of Education, Health and Sport. 2019. Vol. 9 (4). P. 662–674. URL: <https://zenodo.org/record/4432428#.YBaixHYzbIU>.

II. Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Чорній Г. Становище жінки на території західних областей Української РСР у середині 1940-х на початку 1950-х років: соціально-економічний аспект // Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: Матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 березня 2016 р.). Ченстохова – Ужгород – Дрогобич, 2016. С. 70–72.

9. Чорній Г. Політико-пропагандистська робота радянської влади у середовищі жіноцтва міста Тернополя (1947 – 1953 рр.) // Історія України: сучасні виклики: Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції (Тернопіль, 18 травня 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 129–138.

10. Чорній Г. Роль жінки в контексті утвердження радянської влади на території західних областей УРСР (середина 1940-х – початок 1950-х років) // Теорія та практика сучасної науки. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 24–25 лютого 2017 р.). Дніпро, 2017. Ч. 2. С. 14–17.

11. Чорній Г. Становище жінок у західноукраїнському селі в перше десятиліття повоєнної відбудови // Гендерні студії: матеріали доповідей (статей, тез) учасників / учасниць IV науково-практичного семінару (Луцьк, 05 квітня 2017 р.). Луцьк, 2017. С. 112–115.

12. Чорній Г. Жінки в суспільно-політичному житті міста Тернополя (середина 1940-х – початок 1950-х рр.) // Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів – до сьогодення). Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 13–15 вересня 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 187–190.

13. Чорній Г. Виробничі змагання як форма експлуатації жінок західних областей УРСР (друга половина 1940-х – початок 1950-х рр.) // Гендерні студії: матеріали доповідей (статей, тез) учасників / учасниць V науково-практичного семінару (Луцьк, 29 березня 2018 р.). Луцьк, 2018. С. 63–65.

14. Чорній Г. Суспільно-політичне становище жінок західноукраїнського регіону в контексті діяльності жіночих рад (середина 1940-х – початок 1950-х рр.) // Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Історико-філософські дослідження молодих учених» (Суми, 26 квітня 2018 р.). Суми, 2018. С. 118–120.

III. Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

15. Чорній Г. Діяльність жіночих рад Львівщини в середині 1940-х – першій половині 1950-х рр. // Науковий журнал «Молодий вчений». 2017. Вип. 3 (43). С. 199–203.

АНОТАЦІЯ

Дурдас Г. В. Соціально-економічне та суспільно-політичне становище жінки на території західних областей Української РСР (середина 1940-х – перша половина 1950-х рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.

У дисертації на основі комплексного аналізу низки джерел, вітчизняних та зарубіжних праць досліджено політику радянської влади щодо жінок та їх вплив на соціально-економічні та суспільно-політичні трансформації західноукраїнського регіону в середині 1940-х – першій половині 1950-х рр.

Окреслено основні шляхи, форми та методи ідеологічного впливу на жінок. Розкрито участь жіноцтва у комплектуванні кадрів партійних, державних та господарських структур. Висвітлено роль жіноцтва у суспільно-політичних та соціальних процесах західних областей УРСР. Простежено процес залучення жінок до відбудови та розвитку народного господарства.

Ключові слова: жіноча історія, західні області УРСР, середина 1940-х – перша половина 1950-х рр., ідеологічна робота, кадрова політика, відділи з роботи серед жінок, жіночі ради, делегатські збори, суспільно-політичні процеси, народне господарство.

АННОТАЦІЯ

Дурдас Г. В. Социально-экономическое и общественно-политическое положение женщины на территории западных областей Украинской ССР (середина 1940-х – первая половина 1950-х гг.). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2021.

В диссертации на основе комплексного анализа ряда источников, отечественных и зарубежных работ исследовано политику советской власти в отношении женщин и ее влияние на социально-экономические и общественно-политические трансформации западноукраинского региона в середине 1940-х – первой половине 1950-х гг.

Определены основные пути, формы и методы идеологического влияния на женщин. Раскрыто участие женщин в комплектовании кадров партийных, государственных и хозяйственных структур. Освещена роль женщин в общественно-политических и социальных процессах западных областей УССР.

Прослежен процесс привлечение женщин к восстановлению и развитию народного хозяйства.

Ключевые слова: женская история, западные области УССР, середина 1940-х – первая половина 1950-х гг., идеологическая работа, кадровая политика, отделы по работе среди женщин, женские рады, делегатские сборы, общественно-политические процессы, народное хозяйство.

ABSTRACT

Durdas H. V. Socio-economic and socio-political position of women in the western regions of the Ukrainian SSR (mid-1940s – first half of the 1950s). – Academic PhD research with the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of the Candidate of Historical Sciences 07.00.01 – History of Ukraine. – Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University of Ternopil, 2021.

The thesis shows the main forms of ideological influence on women, the activities of visiting «fighters of the ideological front», as well as the recruitment of local women to this process. It has been studied that women's views were formed under the influence of generally accepted social roles, ways of thinking and imposed «from above» patterns of behavior. It analyzes image making processes «a worker-a social personality-a mother», which was formed in Ukraine (at that time UkSSR) in 1920–1930s. It shows the participation of women in staff of the party, government and economic institutions, cultural and educational agencies and institutions of health care. The motives of the Soviet government's staff policy among the women of Western Ukraine are revealed. It shows the main difficulties females faced in the context of staff processes in a totalitarian regime.

The study highlights the process of formation and activity of women's structures namely departments for work among women, delegate meetings, women's councils. The involvement of women in the party organizations and institutions, public associations, participation in the post-war election campaigns is also characterized. The so-called «dual membership» of women as the part of the nationalist undergrounds (due to their views) and in the Soviet structures (due to objective circumstances) is considered. A number of legislative documents directly related to the legal regulation of the principle of equality and its application in practice are analyzed.

Typical problems of the functioning of the institution of the motherhood in the post-war years are outlined. The main measures in the field of maternity and childhood protection aimed at cultivating the role of women-mothers and ways of their implementation in everyday practice are described. The peculiarities of the organization of work on the elimination of illiteracy and low literacy among women are considered, as well as the significant positive and negative aspects of this process are clarified.

Statistic data covering quantitative indicators of the number of women engaged in the economy, staff of the regions covered advocacy activities, those presented to the state awards etc are given. The strategies of women's survival and particular mutual assistance (on the example of the activity of women's councils, which, despite being fully under the party ideology, were engaged in solving many urgent post-war problems) are highlighted.

The position of women in the mid-1940s – first half of the 1950s is considered through the views of socio-political, social and economic changes in Western Ukrainian society. Women's experience of the period is studied in terms of their attitude to the Soviet power indicated by different circumstances – conscious, the «voluntary-compulsory» order and emotions. The dissertation research makes it possible to understand that despite the use of punitive and repressive measures by the official authorities, violation of women's rights and freedoms, consumer use of their professional and labor potential, they remained active participants in social transformations.

Methods of involving females in the reconstruction and development of the national economy by the Soviet power are clarified. The process of improving their professional level, mastering «male» professions is analyzed. Forms and methods of the influence of the party-soviet system on the women of Western Ukraine villages are described, in particular formation of initiative groups, spouses, forced involvement in collectivization of agriculture, and organizational work for filling the industrial enterprises. Quantity and quality of the participation of female in competition, examples of personal achievements in certain areas, which are issued as the state government achievements are given.

The main provisions, conclusions of the dissertation, source materials introduced into scientific use, can be used in writing generalizing works on the history of Ukraine, women's and gender history. The results of scientific research can serve as a source for the preparation of special educational disciplines, thematic exhibitions, be useful in the activities of women's and public organizations, use the media to cover women's historical experience in the Soviet totalitarian regime.

Key words: women's history, western regions of the USSR, mid-1940s – first half of the 1950s, ideological work, staff policy, women's work departments, women's councils, delegates' meetings, socio-political processes, economics.

Підписано до друку 08.02.2021.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 02/20/2-1

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. +38 (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.